

Historische Vereniging Ameide en Tienhoven

15e jaargang nr. 3, 2004

NIEUWSBLAD VAN DE HISTORISCHE VERENIGING AMEIDE en TIENHOVEN

ISSN: 1569-7800

De Vereniging is gevestigd in Ameide en heeft haar domicilie in het oude Stadhuis aldaar. Ze is opgericht op 13 december 1989 en is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel te Dordrecht onder nummer 40324336.

BESTUUR

Voorzitter	- vacature
Vice-voorzitter	J.D.C. Laroo, Voorstraat 8, 4233 EA Ameide, ☎ 602026
Secretaris	G.W. Groenendijk, De Bogerd 3, 4233 GN Ameide, ☎ 601886
Penningmeester	J. Stasse, De Bogerd 19, 4233 GN Ameide, ☎ 602488
Alg. Adjunct	J.A. Maatkamp, Lekdijk 18, 2769 GA Langerak, ☎ 602071
Lid	E.H. den Hartog, Voorstraat 6, 4233 EA Ameide, ☎ 602087
Lid	C.J. Neels, Doelakkerweg 32, 4233 HE Ameide, ☎ 601320
Lid	C. Rijnhout, De Kooi 25, 4233 GP Ameide, ☎ 602648
Lid	G. Streefkerk, Paramasiebaan 11, 4233 EX Ameide, ☎ 601369

CORRESPONDENTIEADRES

G.W. Groenendijk, email: gert.groenendijk@planet.nl

LEZINGEN EN EXCURSIES

C.J. Neels

J.D.C. Laroo

REDACTIEADRES KWARTAALBLAD

J.D.C. Laroo

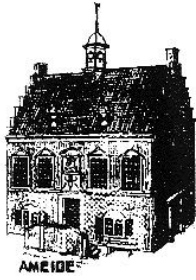
LEDENADMINISTRATIE

J. Stasse

CONTRIBUTIE

Deze bedraagt €15,- per jaar, over te maken op bankrekening nummer 301952248 van de Rabobank te Ameide t.n.v. de penningmeester van de vereniging. Opzegging van lidmaatschap dient minimaal zes weken voor het eind van het verenigingsjaar te hebben plaatsgevonden.

Foto omslag: Joost Groenendijk

HISTORISCHE VERENIGING AMEIDE EN TIENHOVEN

Inhoud Nieuwsblad jaargang 15, no. 3

- 2 Inhoudsopgave en woord vooraf
- 3 Verenigingsnieuws: Gert Groenendijk
- 6 Een historisch plaatje met een praatje: Krijn van der Ham
- 8 Vervolg 'Het Handvest van Ameide': Jack Laroo
- 10 De muurschilderingen in de Sint Nicolaaskerk te Tienhoven: Herman Beckmann
- 30 Beeldbeschrijving en -interpretatie van de muurschilderingen: Herman Beckmann
- 40 Vervolg 'Algemeen Reglement voor Ameide' (1837): Gert Groenendijk
- 47 Het Huis Termey stond NIET in Termey: Herman Beckmann
- 52 Zestig jaar terug in Tienhoven: Paul Will

VAN DE REDACTIE

Deze keer verrassen we u met een fors aantal pagina's meer dan als te doen gebruikelijk. In zekere zin vormt dit exemplaar van ons nieuwsblad voor ons een tweeledig experiment. Om te beginnen we weten niet zeker of de hoeveelheid pagina's zich probleemloos door een nietje laten samenvoegen en hoe de gekleurde afbeeldingen eruit zullen komen te zien op de nieuwe papiersoort die we daartoe hebben uitgekozen. Een klein proefje vooraf stemde ons echter hoopvol.

Dit alles bracht met zich mee, dat we onze wijze van het aanleveren van de kopij drastisch moesten herzien. Alle tot nu toe verschenen nummers werden samengesteld door fotokopieën te laten maken van een serie losse bladzijden. Voor dit nummer werd een kant-en-klaar elektronisch bestand op CD-rom gezet. Bij dit alles hanteerden we de gouden regel, dat een dergelijke buitensporigheid voor onze vereniging betaalbaar moest blijven.

Het resultaat van ons experiment heeft u thans in handen. We houden ons aanbevolen voor uw opbouwende kritiek.

De redactie

VERENIGINGSNIEUWS

In dit nummer van ons verenigingsblad kan het bestuur de volgende zaken aan u doorgeven.

Open Monumentendag zaterdag 11 september 2004

Bij het schrijven van dit stukje staat de Open Monumentendag op 11 september 2004 nog voor ons. Wel zijn de voorbereidingen voor deze dag nagenoeg afgerond. Zo heeft de gemeente Zederik zijn medewerking verleend aan onze vereniging om de Avondmaalsbekers tentoon te stellen in het oude Stadhuis van Ameide. De logistiek van het vervoer, de verzekeringen, etc. zijn doorgesproken. De brochure die daarbij hoort ligt bij de drukker. Toelichtende fotovergrotingen zijn gereed. Het rooster van aanwezige personen in het Stadhuis is opgesteld. De persberichten zijn verzonden. Ook wil Hans Zijderveld zijn medewerking verlenen aan de Open Monumentendag. Hij werkt samen met de genealogische werkgroep van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven. Hans Zijderveld is bijna gereed met het invoeren in de computer van de gegevens van de Burgerlijke Stand van alle dorpskernen binnen Zederik. In het Stadhuis van Ameide staat tijdens de Open Monumentendag een computer opgesteld waarmee kan worden gezocht naar uw voorouders. Zoals u zult begrijpen, er moet heel wat worden geregeld voor zo'n dag.

Paardenmarkt op 14 oktober 2004

Hoewel de Paardenmarkt nog verder in de toekomst ligt, is het ook nodig om alvast na te gaan wat daar zoal gepresenteerd kan en zou kunnen worden. Verheugend nieuws is dat Hans van den Heuvel zich inzet om tijdens de Paardenmarkt een herziene druk van het boek "Ameide in oude ansichten". Elders in dit blad kunt u daarover meer lezen. Ook is in dit blad het laatste deel uit het Algemeen REGLEMENT voor de gemeente Ameide opgenomen. Daarin is te een hoofdstuk opgenomen over de jaarmarkt (twaalfde hoofdstuk). Daar zult u lezen dat de jaarmarkt werd gehouden van de tweede donderdag in de maand oktober (van 's morgens vroeg) tot de woensdag daaraanvolgend ('s avonds). De jaarmarkt duurde dus in 1837 een hele week.

Historische vereniging zoekt foto's Ameide van arts Jesse

Dit was de kop van een krantenartikel in Het Kontakt van 24 juni 2004. Thans kunnen we u mededelen dat er al heel veel reacties zijn binnengekomen. Soms gaat het om verhalen, ook om foto's gemaakt door Nico Jesse die men bezit of om ander interessant materiaal. De plannen worden nu verder vormgegeven. Ook zijn er verschillende personen die meewerken om een tentoonstelling in Ameide te organiseren en om een boek op te stellen ter gelegenheid daarvan. Zo is ook een bezoek gebracht bij de dochter Colette Jesse in Usquert, waar positieve contacten mee worden onderhouden. Het zal zeker nog geruime tijd duren voordat we zover zijn om de tentoonstelling te houden en om het boek bij de drukker te kunnen ophalen. Er moet nog heel veel werk worden verzet. Indien u zelf foto's, gegevens of verhalen heeft over Nico Jesse, dan zouden we dat graag horen, want juist met uw medewerking kunnen de plannen tot een succesvol resultaat komen. Hierna geven wij u nog de tekst, zoals die in Het Kontakt is gepubliceerd:

AMEIDE – De historische vereniging Ameide en Tienhoven is op zoek naar foto's die gemaakt zijn door de dokter Jesse, tijdens zijn verblijf in Ameide in de jaren veertig en vijftig.

De vereniging wil in het najaar een overzichtstentoonstelling houden van de foto's die dokter Jesse in Ameide en omgeving maakte. In 1945 verhuisden Nico en Margreet Jesse vanuit Utrecht naar Ameide, waar hij zich vestigde als huisarts. Hun kinderen Wendela, Machteld, Rutger, Anita en Colette werden in Ameide geboren. In 1955 zegde hij zijn dokterspraktijk vaarwel. Door het succes van zijn fotoboeken kon hij het zich permitteren zich alleen met fotograferen bezig te houden. Het gezin Jesse verhuisde toen naar Loenen aan de Vecht. Degenen die foto's hebben van Jesse – hij heeft in ieder geval opnames gemaakt van de grote brand in Tienhoven in 1947, de brand van de hervormde kerk, de bevrijding van Ameide en van de strenge winters – kunnen terecht bij Herman Beckmann: telefoon 0183-601997. De historische vereniging wil de foto's scannen en op groot formaat afdrukken. Komen er voldoende exemplaren, dan verschijnt er ook een boekje.

De Hoon

De ideeën om een tentoonstelling te organiseren van de werken van de schilder P.A. de Hoon beginnen wat vastere vormen te krijgen. Hans van den Heuvel wil zich mede met de organisatie daarvan bezig houden. Mocht u zelf over schilderstukken beschikken of kent u iemand die werken van De Hoon heeft, dan zouden we dat graag vernemen. Hiertoe kunt u contact opnemen met Hans van den Heuvel (tel.: 0347 – 355180 ; E-mail: hansheuvel2@planet.nl).

Excursies

Op 26 juni 2004 hebben we de vestingwerken van de vestingstad Nieuwpoort in ogenschouw kunnen nemen. Dit was een vervolg op een eerder gehouden lezing over het verleden en heden van de vestingstad Nieuwpoort. De heer H. Keukelaar heeft ons op een deskundige wijze rondgeleid. Thans is in voorbereiding de najaarsexcursie naar Culemborg. De uitnodiging daarvoor hebben we zojuist gereed gemaakt en aan onze leden verstrekt.

Familiekaarten in Ameide en Tienhoven

De Historische Vereniging Ameide en Tienhoven is gestart met het verzamelen van geboorte-, verlovings-, trouw- en overlijdenskaarten. Ook foto's, krantenknipsels en andere documenten horen bij deze collectie. Voor stamboomonderzoek binnen Ameide en Tienhoven geven deze kaarten waardevolle informatie. Met uw hulp kan deze verzameling worden uitgebreid. Tussen uw oude papieren zijn wellicht kaarten aanwezig die u zou willen afstaan aan deze vereniging. Bij verhuizingen en sterfgevallen komt het voor dat dit soort paperassen worden weggegooid of bij het oud papier terecht komen. Dat is natuurlijk jammer, want voor stamboomonderzoek en voor onderzoek naar de plaatselijke historie zijn deze zaken van groot belang. Gooi uw paperassen niet weg, maar geef het aan deze vereniging. Natuurlijk kan het zo zijn dat u uw kaarten nog wilt bewaren, met fotokopieën daarvan is de vereniging ook gebaat. Het kopiëren of scannen van uw verzameling wil de vereniging graag verzorgen. Voor de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven verzorgt Teuni de Wit deze verzameling. Haar adres is Aaksterveld 42, 4233 GC Ameide, tel. 0183-602001.

Nieuwe aanwinsten voor onze bibliotheek

Door de Historische Vereniging “Het Land van Brederode” is een doopboek uitgegeven, waarin alle doopinschrijvingen van 1664 tot 1812 zijn opgenomen van de Grote Kerk te Vianen. Van alle doopinschrijvingen is een gezinsreconstructie vervaardigd. Voor onze werkgroep genealogie is dit een welkome aanvulling.

Door de Historische Vereniging Binnenwaard is een complete systematische catalogus uitgegeven van de bij hen aanwezige bibliotheek. Door onze vereniging is een exemplaar van deze catalogus aangeschaft.

Van Nico den Oudsten mochten we ontvangen een doos met tijdschriften. In deze doos is aanwezig:

- Nederlandse Historiën; tijdschrift voor vaderlandse (streek) geschiedenis. In totaal zijn dit 50 tijdschriften die uitgegeven zijn tussen 1975 en 1986
- Heemschut, tijdschrift van de Vereniging tot bescherming van cultuurmonumenten in Nederland. In totaal zijn dit 17 tijdschriften die zijn uitgegeven in 1983 en 1984.

Historisch geografisch onderzoek

Momenteel is Dr. L.J. Pons bezig met een historisch-geografisch onderzoek van de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden. Uit de eerste contacten blijkt dat er over de ontginningsgeschiedenis van Ameide en Tienhoven nieuwe gegevens mogen worden verwacht uit dit onderzoek. Zodra hierover meer bekend is houden we u daarvan op de hoogte.

Gert Groenendijk

“Ameide in oude ansichten” in herdruk

Als alles volgens plan blijft verlopen, verschijnt nog vóór de Paardenmarkt een geheel geactualiseerde versie van “*Ameide in oude ansichten*”. De eerste editie van dit boekje kwam eind 1971 uit bij de Europese Bibliotheek te Zaltbommel.

Onze oud-plaatsgenoot Hans van den Heuvel, die de redactie van de publicatie destijds verzorgde in samenwerking met de in 1984 overleden, bij velen van ons nog goed bekende Ben Crezée, boekhandelaar en drukker te Ameide, heeft in de afgelopen periode de oorspronkelijke tekst bijgesteld. Zo is de basis gelegd voor een uitgave, waarin langs de lijn van 38 oude tot zeer oude foto's een aansprekend beeld wordt gegeven van het leven in Ameide en Tienhoven in de periode van 1880 tot omstreeks 1930.

De verkoopprijs van het boekje zal naar verwachting veertien euro bedragen (ter vergelijking: een exemplaar van de eerste editie van het boekje kostte 33 jaar geleden al 16,90 “oude guldens”). Leden van onze vereniging kunnen een of meer exemplaren van “*Ameide in oude ansichten*” bestellen voor een nader te bepalen, gereduceerde prijs. Mocht u hierin geïnteresseerd zijn, wil dan snel contact opnemen met de secretaris van de vereniging of met de schrijver van het boekje (tel. : 0347 – 355180 ; E-mail : hansheuvel2@planet.nl).

EEN HISTORISCH PLAATJE MET EEN PRAATJE

Ook voor jezelf ontdek je wel eens iets wat je nooit eerder is opgevallen.

Ik heb de aanzichtkaarten in mijn map gesorteerd op straat of gebouw en al bladerend voor een praatje bij een kaartje zag ik opeens hoe deze kaarten bij elkaar pasten.

Als je met de loep gaat kijken zie je op alle drie de kaarten dezelfde kinderwagens, moeders en kinderen staan. De groep heeft dus echt geposeerd, deze drie kaarten zijn duidelijk in één serie gemaakt. Maar ik heb er geen idee van of dit van tevoren zo bedacht is of spontaan ontstaan toen de fotograaf naar Ameide kwam.

Ik heb er nooit van gehoord, dat er een modellenbureau in Ameide was.

De achterkant van de kaarten kan ons vaak veel vertellen. Deze drie zijn uitgegeven door J. de Gruiter uit Schoonhoven. Het zijn vroege kaarten, kort na 1900 gemaakt. Dat kan men zien aan de kleding, aan het model kinderwagens en aan het poststempel.

Misschien kom ik er ooit nog eens een tegen, die hier bij past. Of heeft iemand er een die hier in dit rijtje thuishoort, dan hoor ik dat graag.

(wordt vervolgd)

Krijn van der Ham

HET HANDVEST VAN AMEIDE (3)

Bron: Verslagen en Mededeelingen van de Vereeniging tot uitgave “de Bronnen van het Vaderlandsch Recht”, Tweede deel, 9-30, 's-Gravenhage, 1892

We zijn nu gekomen bij een wel heel interessant gedeelte van het handvest, Vooral de artikelen 29 en 32 verdienen onze extra aandacht:

- hoe ruziemakers gezamenlijk bij iemand van hun keus mogen ‘logeren’ en hoe vrienden en bekenden op dat adres die ruzie mogen proberen bij te leggen; waarmee beide partijen -heel modern- van rechtswege alsnog gelegenheid gegeven werd hun zaken binnen een vastgestelde tijd in der minne te schikken.
- hoe er ook toen al onderscheid gemaakt werd tussen mannen en vrouwen; de man achter de tralies op water en brood en de vrouw, tja, die moest natuurlijk het zware werk weer doen!

Na het kopje ‘*Van stelen*’ is het afgelopen met de indeling in hoofdstukken. Met artikel 28 begint een nieuwe serie, waarin maar weinig structuur is aan te wijzen. Waarschijnlijk zijn deze artikelen in de praktijk ontstaan en als jurisprudentie toegevoegd.

Jack Laroo

Van stelen.

27. Soe wye den anderen stale sijn goet ende men vonde driven off draghen off datter onse richter bedragen¹ mocht mit scepenen of mit wittachtige² tuygen poorteren, daer soude onse richter richten over sijn lijff ende deylen sijn goet als van den doetslagher, alsoe verre als dat X schillinc wert ware off daer en boven.

Ende desghelyck van diefflycke goede tot vijff schillinck toe off daer en boven, daer off sal onse richter richten over sijn oer.

28. Soe wye den anderen spreect dat hem draghet aen sijn eer ende ment betuygen mach, die verbuert drie pont ende den anderen te beteren³ by ons ende onse gherecht.

29. Soe wye kyff, scheldinghe off vechtelyck maect, daer een vrede off gemaect wert, die salmen toe beyden zyden in bieden, ende zy sullen inlegghen elcx in een huys dat sy kieser binnen der vryheit XIII daghen lanck, ende binnen die eerste acht daghen soe mooghent hoerre beyder vrienden zoenen⁴ ende scheyden⁵ off sy kunnen.

Ende scheyden sijs niet soe salt onse gherecht zoenen ende scheyden binnen die ander acht daghen na dattet aen hem compt.

Ende van der soene voirs. sal onse gherecht hebben enen ouden Reynaldus Gelreschen gulden off die waerde voer horen kost ende onlust van denghenen, die sy meest in den onrechten vinden ende syt overslyten⁶.

Ende soe wat soene onse gherecht daer off zoent die sal elcx den anderen houwen ende doen by eenre penen⁷ van XX pont voirs, halff tot onser behoeff ende die ander helleft onser stede ende onser gherecht, elcx halff, sonder yemant te verdraghen, alsoe dick als yemant die soene verzweghe, wederspraecke off breke ende nochtan die zoene in hoerre machten te bliven van onser heerlicheyts weeghen.

---

¹ aanklagen

² geloofwaardige

³ hier: boeten

⁴ herstellen van de onderlinge goede verstandhouding; verzoenen

⁵ hier: beslechten

⁶ een gerechtelijke uitspraak doen

⁷ boete

30. Voert soe wat onse gherechtslyuden off onse ghesworen doen van onser weggen off ons gherechts weggen, soe wie daerop sprake of voer off ongunst toonde off bewysde in eenigher wys dat men bevinden mochte off betuyghen, die soud men des ghelycks in bieden ende hy zal inlegghen XIII daghen lanck alst voirs. is; binnen die ierste acht daghen sal hy ons off onse gherecht off ghesworen beteren by synen vrienden, kan hy⁸.

Off binnen die ander acht daghen sal hyt beteren by ons ende onse gherecht soe sy hem daer over slyten sullen.

Ende iemant die van enighe saken ingheboden ware ende hy des anderen daghes niet in en laghe, die verbeurde des daghes drie ponden, drie daghenlanck, ende laghe hy dan niet in soe soude hyt daer en theynden dat staen ende beteren tot onser ghenaden als dieghene die onse heerlichen ende onse rechten veronweerde ende versmade.

Ende soe wat wthemsch man van kyff, scheldinghe off vechtelick in vreden quaem ende daer om ingheboden worde, die mach sinen kuer hebben acht daghen daerna in te legghen, om syn vrienden by hem te verwerven ende hem mede te bespreken alsoe verre als hy loeff⁹ ende borchtocht doet als daer weder in te comen ende in te legghen ende onse gherechts zoene ende slytinghe te wachten ende die zoene te houwen ende te doen als voirs. is.

Ende in alle dese punten ende deser ghelyck sal onse richter voer ons ende van onser weggen by onsen gherechtslyuden wesen ende doen off wyt selve waren.

31. Ende men sal van allen boeten ende breucken¹⁰ betuighen daer een yghelyck man ende wyff sal tuyghen op hoeren eedt off betuycht mense niet, soe sullen sy tot hoeren ontschult staen op hoeren eedt.

Ende alle ponde die op dese voirs. boeten ende bruecken staen, die sullen wesen drie ponden voer enen ouden Reynaldus Ghelreschen gulden off die weerde, wtgheseyt van den toirnoyschen ponde voirs. van der dingstoringhe, huysstotinghe ende leemten etc.

32. Voert waere yemant man off wyff die van enich van desen boeten off bruecken brueckich¹¹ werde, dair onse richter off onse gherichtslyuden gheen goet an en wisten te vinden an te rechten, off dat hyt selver seechde dat hy gheen goet en hadde mede te betalen, ist een man, die sal daer voir sitten in helden ende hy en sal niet eten dan broot ende drincken water totter tyt dat hy syn boeten verseten heeft, elck atmael in uffcoringhe¹² zynre boeten on vyf schillinghe, ende ist een wyff, die sal den steen¹³ daervoer draghen alsoe verre alst onse gherechtslyuden dat bescicken sullen, ende waere yemant die in boeden ware off van enighe ontruymde¹⁴, die soude ballinck ons landes wesen totter tyt toe dat hy sijn boeten betaelt had.

33. Worden onse poirters buyten den onsen vechtende daer off en sullen si buyten den onsen gheen boeten ghelden, mer men salse inbieden ende zoenen nae den recht van onsen lande, stede¹⁵ als voirs. is.

(wordt vervolgd)

---

⁸ (dit voorbehoud verwijst naar de volgende alinea)

⁹ beloften; toezeggingen(?)

¹⁰ (geld)verbeuringen

¹¹ hier: strafbaar

¹² in mindering brengen

¹³ letterlijk: een steen van een vastgesteld gewicht dragen over een vastgesteld traject.

¹⁴ Iets, dat men in bezit heeft gehad

¹⁵ in plaats van (het plaatselijk recht)

DE MUURSCHILDINGEN IN DE ST. NICOLAASKERK TE TIENHOVEN

In de Sint Nicolaaskerk van Tienhoven werden aan het einde van de 19de eeuw resten van muurschilderingen gevonden. In dit artikel wordt er een beschrijving gegeven wat er toen gebeurde.

De bovenstaande foto staat afgebeeld in het boek *De Noord-Nederlandsche Schilderkunst*¹. De auteur G.J. Hoogewerff zegt over deze muurschildering:

” De kerk te Tienhoven (gem. Ameide) bestaat slechts uit één beuk in het begin der vijftiende eeuw opgetrokken. Hier werd tegen een der muren (tusschen 1870 en '75) het onderste deel van een groote schildering, het Laatste Oordeel voorstellende, teruggevonden. Men onderscheidde duidelijk de folteringen der verdoemden, die door twee monsterachtige duivels in een grooten pekketel werden gekookt. Rechts staat Beëlzebul met een viertal van zijn trawanten en geeft aanwijzingen. Een ziel tracht schreeuwende uit den helschen ketel te ontsnappen. Ook deze schildering werd lang geleden reeds weer overgewit, maar tenminste niet voordat er op zeven groote vellen papier een calque van was gemaakt¹⁶. Deze calque berust op het Rijksbureau voor Monumentenzorg en daaraan is onze afbeelding ontleend. Een dateering op het uiterste einde der vijftiende eeuw schijnt voor deze schildering wegens de deels caricaturale inkleeding, de meest aannemelijke.”

De zeven foto's van de calques van Monumentenzorg² zijn met behulp van de computer³ tot één geheel geassembleerd.

Wat is er gebeurd met deze muurschilderingen?

Hiervoor moeten wij terug naar 23 juli 1876. In de Schoonhovense Courant⁴ stond toen het volgende bericht:

”De kerk der Hervormde gemeente te Tienhoven, bij Ameide, ondergaat thans een hoognodige herstelling, waaraan men sedert eenige dagen niet zonder gevaar voor de werklieden, begonnen is. De muur aan de rivierzijde, die daarmee reeds lang bedreigd had, begon te bezwijken. De langdurige hoge waterstand van Maart j.l. is in dezen zeker niet geheel zonder invloed geweest. Om een gedeelte van het dak voor instorting te behoeden, zijn onverwijld stutbalken aangebracht. Bij het wegbreken van den instortenden muur, die gevuld was met allerlei ongelijksoortige brokken steen, bleek het, dat men in den “goeden ouden tijd” ook duchtig kon knoeien. Van muurschilderingen zijn bij eene vroegere gelegenheid, in een ander gedeelte der kerk, sporen ontdekt. Maar zij werden zorgvuldig en voor altijd begraven onder stevige lagen kalk. Wat den ouderdom der kerk betreft, vermoedelijk zal zij in ’t begin van de 15^e eeuw gebouwd zijn. De reparatie zal betrekkelijk veel geld en tijd kosten.”

Op 12 september 1876 schrijven Burgemeester en Wethouders van Tienhoven een brief aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken, waarin zij de Rijks Adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst⁵ vertellen dat bij restauratiewerkzaamheden aan de Hervormde Kerk muurschilderingen zijn ontdekt.

Op 15 september 1876 berichten de Rijks Adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst aan B&W van Tienhoven, dat zij van plan zijn iemand naar Tienhoven te sturen, om een onderzoek in te stellen naar de kunstwaarde van de muurschilderingen. *”Dientengevolge zal de heer Martin waarschijnlijk op Dinsdag 19 September te Tienhoven komen. Aangenaam zal het den Rijks Adviseurs zijn, indien door U aan genoemden heer, des gevraagd de noodige faciliteit worde verstrekt, en bij voorbaat zeggen zij U voor Uwen welwillende bijstand dank.”*

De heer Martin bezoekt Tienhoven en schrijft een uitvoerig rapport.⁶ (Zie bijlage I) Hij stelt dat deze muurschilderingen een belangrijk voorbeeld zijn van de beleveniswereld van de middeleeuwer en adviseert de voorstelling te behouden en te herstellen. Op 18 september

1876 wordt het rapport verstuurd aan de Burgemeester van Tienhoven. Die stuurt het rapport door aan de Kerkvoogden op 2 oktober 1876.

"Ik heb de eer hiernevens aan UEd te doen toekomen afschrift eenere bij mij ontvangen missive van de Rijks Adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst d.d. 29 September jl. No.364 betreffende hunnen 's wege gedane opnamen der muurschilderingen ontdekt in de Ned. Hervormde Kerk alhier. Daar het voor de vaderlandsche Kunstgeschiedenis van belang is bedoelde muurschilderingen te behouden en te doen herstellen, heb ik de eer daartoe Uwe medewerking in te roepen en UEd. te verzoeken het ongeschonden behoud dier muurschilderingen wel te willen verzekeren en toestemming te verleenen om van Rijkswege het noodige tot een herstelling en zuiveren van het schilderwerk te verrigten."

Op 5 oktober 1876 vergaderen de Kerkvoogden met de predikant W. van Beuningen over deze brief en het rapport en besluiten toestemming te geven de muurschilderingen te restaureren. Ze schrijven aan Burgemeester Verheij een brief.

"Overtuigd van het belangrijke voor de vaderlandsche kunstgeschiedenis om deze muurschildering te doen restaureren & vervolgens ongeschonden te bewaren, hebben zij in hunne vergadering heden gehouden besloten, toestemming te verleenen om van Rijkswege het noodige tot herstelling & zuiveren van het schilderwerk te verrigten, in het vertrouwen echter en onder voorwaarde dat in alle voor deze restauratie benooidigde kosten van Rijkswege zal worden voorzien. Deze voorwaarde moet wel door Kerkvoogden worden gesteld, omdat de inkomsten der Kerk op verre na niet toereikende zijn, om in de kosten te voorzien, benooidigd tot opbouw eener onlangs ingevallen zijmuur van de Kerk en andere daar door noodzakelijk geworden zijnde, zeer kostbare reparatiën; maar in tegendeel naar middelen moet worden uitgezien om de kosten te dekken, waardoor jaren lang wel aan schulddelging, maar aan geen andere, dan de meest benooidigde uitgaven tot onderhoud van de Kerk zal kunnen worden gedagt. Kerkvoogden herhalen echter gaarne de verklaring; dat zij er veel prijs op stellen en er dankbaar voor zijn zullen, wanneer deze restauratie van Rijkswege en op Rijkskosten in de Kerk dezer gemeente zouden worden ten uitvoer gebragt en onderhouden, terwijl zij de verzekering hierbij voegen dat door hen, alle pogingen zullen worden aangewend, om het gerestaureerde ongeschonden te bewaren".

Op 8 oktober 1876 staat in de Schoonhovensche Courant:

"Nieuwstijdingen. Men meldt ons uit Tienhoven bij Ameide. Naar aanleiding van het advies van den heer Martijn uit Roermond⁷, rijksadviseur voor oude kunst, is donderdag jl. den 5en dezer in eene vergadering van kerkvoogden, met algemene stemmen goedgekeurd het voorstel, om voor rekening van het Rijk, de onlangs gevonden muurschildering in het kerkgebouw daar, te doen bijwerken, en haar (achter een gordijn verborgen) in aanwezigteit te houden en voor het nakomelingschap te bewaren. En dit niet, omdat conceptie en teekening schoon zouden zijn, (wat wij al bij eene vorige gelegenheid te kennen gaven); maar omdat men in die muurschildering eene merkwaardige bijdrage meende te zien van de wijze, waarop men in de middeleeuwen de helsche straffen voorstelde."

De Vijfheerenlanden publiceert op 22 oktober 1876 het volgende:

"De muurschilderingen ontdekt in de Kerk te Tienhoven, zullen na de verbetering, die voor rekening van den Staat geschiedt gedurende de godsdienstoefeningen achter een gordijn verborgen blijven. De teekeningen hebben weinig kunstwaarde, maar leveren eene merkwaardige bijdrage tot de voorstelling, die men zich in de middeleeuwen van de helsche straffen vormde."

De voorstelling op de muurschilderingen waren voor de gelovigen schijnbaar zo kwetsend dat ze verborgen moesten worden achter een gordijn.

Op 24 november 1876 wordt in de Haarlemsche Courant⁸ deze advertentie geplaatst.

MUURSCHILDERING TE TIENHOVEN, BIJ AMEIDE.
De Muurschildering, dezen zomer in de Kerk der Herv. Gemeente alhier ontdekt, is gebleken eene voorstelling te zijn van het Vagevuur, en is, ook volgens een officieel rapport van Deskundigen, van alle kunstwaarde of schoonheid verstoken.
De Gemeente zal haar dan ook gaarne weer onder eene laag kalk zien verdwijnen. En teregt. Met loelijke schandte. Men verwijdere het overal, zooveel mogelijk. Waar het kunst geldt, heeft alleen het schoone reden van bestaan.

* * De ondergeteekende brengt ter kennis van bē

De zelfde advertentie verschijnt ook in de Schoonhovensche Courant van 26 november 1876. Het blijkt dat er mensen waren, die faliekant tegen het handhaven van de muurschilderingen waren en blijkbaar er niet voor terugschrokken de waarheid geweld aan te doen. De heer Martin had in zijn rapport juist restauratie aanbevolen.

Op 27 december 1876 ontvangt de Burgemeester van Tienhoven een brief, waarin de Kerkvoogden worden geprezen voor hun 'verlichte' opvattingen:

"De Rijks Adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst hebben met belangstelling uit Uwe hiernevens genoemde missive (16 October 1876) gezien, dat door de Heeren Kerkvoogden der Ned. Hervormde Gemeente geen bezwaar wordt gemaakt om de, uit historisch oogpunt zoo merkwaardige muurschilderingen, in de Ned. Hervormde Kerk te Tienhoven ontdekt, verder te ontblooten, te behouden en te doen herstellen. Deze verlichte opvatting, welke blijk geeft van warme belangstelling in het algemeen voor de gewrochten van de vaderlandsche kunst en geschiedenis en voor de oudste overblijfselen onzer Nationale Schilderkunst, heeft op den Rijks Adviseurs een allergunstichen indruk gemaakt. Gaarne zullen deze het welslagen der zaak zooveel mogelijk bevorderen. Daarvoor is het nodig dat Heeren Kerkvoogden zich onder overlegging van eene begrooting van lasten tot de Regeering wenden met het verzoek om de voor herstelling der muurschilderingen benoodigde gelden te zullen toestaan; de Rijks Adviseurs zullen van hun kant dat verzoek ondersteunen en den Minister aanraden om op dat verzoek gunstig te willen beschikken. Aangenaam zal het den Rijks Adviseurs zijn, van U, zoodra door Heeren Kerkvoogden de voorgestelde aanvraag gedaan wordt, daarvan bericht te mogen ontvangen."

Dat er tegenstand was tegen het handhaven van de muurschilderingen, blijkt tijdens een vergadering van Kerkvoogden, Notabelen en Kiesgerechtigden op 23 februari 1877. Na lang overleg is er een meerderheid van zeven tegen drie stemmen om een aanvraag voor restauratiesubsidie van de muurschilderingen in te dienen bij de rijksoverheid, wat op 16 maart 1877 gebeurt.

De brief aan de Minister van Binnenlandsche Zaken had als tekst:

"Geven met verschuldigden eerbied te kennen Kerkvoogden der Hervormde gemeente van Tienhoven bij Ameide. Dat in het afgelopen jaar, bij gelegenheid van dringende reparaties aan de kerk der Hervormde gemeente alhier, sporen werden ontdekt van muurschilderingen, die blijk schenen te geven van zeer homogeen ouderdom. Dat van die ontdekking aanstonds is kennis gegeven aan de H.H. Rijks Adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Dat, weldra daarna die muurschildering van wegge genoemde adviseurs door eenen deskundige is opgenomen, waarna ons werd bericht dat zij gebleken was voor de vaderlandsche kunstgeschiedenis van hooge waarde te zijn, waarom H.H. Adviseurs voorstellen dezelve van Rijksweg te doen herstellen terwijl de kosten dier herstelling waarschijnlijk eene som zouden bedragen van fl. 300, =.

Dat toen wij hadden bericht onzerzijds wel in dat voorstel te zullen treden H.H. Adviseurs hebben geraden, dat wij ons, onder overlegging van de begroting der kosten tot de Regeering zouden wenden, met het verzoek om de voor de verdere ontblooting en herstelling der muurschildering benodigde gelden zal te willen toestaan.

Dat het ons echter aan deskundigen ten eenenmale ontbreekt, om nog nader die kosten te doen berekenen, die, zooals uit bovenstaande blijkt, aanvankelijk op fl. 300, = waren geraamd.

Dat aangezien zij ons later, om redenen verplicht hebben geacht over deze geheele zaak, ook notabelen en stemgerechtigde lidmaten der gemeente in eene vergadering te hooren, zooals dan ook werkelijk heeft plaats gehad na uitgebracht advies van het honorair lid van 't Collegie van Kerkvoogden en Notabelen, van onzen predikant, die zich krachtig voor de restauratie en het behoud dier muurschildering verklaarde, met aanzienlijke meerderheid van stemmen, daartoe is besloten onder uitdrukkelijke voorwaarde echter dat alle kosten door den Staat zouden worden gedragen, o.a. omdat de kerkelijke fondsen niet toelaten iets daartoe bij te dragen, en, al waren er gelden aanwezig, velen in de gemeente, die het voornoemd einde, nimmer zouden willen hebben aangewend.

Redenen, waarom wij Uwe Excellentie thans eerbiedig verzoeken, alle tot die restauratie en wat daartoe betrekking heeft, benodigde gelden, ook, als zij onverhoopt het bedrag, waarop de kosten aanvankelijk zijn geschat (fl. 300, =) mochten te boven gaan, wel te willen toestaan opdat zoo de restauratie dezer merkwaardige muurschildering van Rijksweg kan plaats hebben en dit belangrijk stuk voor de vaderlandsche kunstgeschiedenis niet verloren ga."

Zoals uit de bovenstaande brief blijkt, was de predikant W. van Beuningen een groot voorstander van het behouden en restaureren van het Laatste Oordeel.

Op 31 maart 1877 schrijven de Rijksadviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst een brief aan de Minister van Binnenlandsche Zaken, met als onderwerp:

Muurschilderingen in de Ned. Herv. kerk te Tienhoven. De tekst is als volgt:

"De Rijks Adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst, hebben de eer Uwe Excellentie naar aanleiding der nevengevoemde missive, het volgende te berichten omtrent de muurschilderingen, welke in de loop van het jaar 1876 in de Nederlandsch Hervormde Kerk te Tienhoven werden ontdekt.

De kerk te Tienhoven bestaat uit een beuk met choor en een toren. Zij is in verschillende bouwperiodes opgetrokken.

De toren, die tot aan de eerste verdieping uit Drachenfelder tufsteen is gebouwd, behoort tot de bouwwerken uit de eerste helft der XIIIe eeuw en vertoont Romaansche vormen.

Tegen het midden der XVe eeuw is aan het oorspronkelijke schip der kerk het choor toegevoegd. Eerst tegen het eind van die eeuw werd de Romaansche hoofdbeuk door eenen nieuwen bouw vervangen, aan de kant van het choor voorzien van een open dakstoel en houten gewelven.

De thans ontdekte muurschilderingen zijn tegen de westelijken muur bij den toren aangebracht, eene muur welke eene groote ruime oppervlakte aanbiedt, doch waarin beneden eene deuropening gebroken is. De muurschilderingen dagteekenen uit den tijd waarin het choor is gebouwd en de ouderdom daarvan laat zich met noch meer zekerheid bepalen omdat eene balk, behoorende tot den dakstoel van het vrij laat gebouwde middenschip, de schilderingen reeds gedeeltelijk bedekt, weshalve zij van vroegeren datum dan dit bouwdeel moeten zijn.

Wat nu de muurschilderingen zelve aangaat, zoo ziet men daar, in zeer eenvoudige omtrekschildering, eene luimige voorstelling der helsche straf ter aanschouwing gegeven. Een groot, in het midden opvlammend vuur, waarboven een aantal verdoemden in een ketel zijn voorgesteld, wordt door duivels aangeblazen en opgestookt. Eene afschuwelijke duivelsfiguur met olifantskop roert den inhoud van den ketel om, een ander geholpen door een klein duiveltje, slingert een verdoemde bij de beenen aangegrepen, naar de ketel. In de ketel vormt eene koningin, herkenbaar aan het gekroonde hoofd, de voornaamste figuur. Een andere helsche geest, ter linkerzijde, sleept in een draagdoek, op den rug geplaatst en van voren met de tanden bijeengehouden, verdoemde mede, welke hij met de rechterhand het vuur aanwijst. Achter hem is nog een monster ter halve zichtbaar, dat de inhoud van den zak met eene sterke vork bedreigt. Eene reusachtige pad grijnst vlak boven het hoofd van de zakdrager. Aan de rechterzijde in den hoek ziet men nog verschillende overblijfselen van figuren, maar daaromtrent laat zich tot nog toe niets bepaalds zeggen.

Eigenaardigheden van stijl van eene zekere school bieden deze schilderingen niet aan, maar hare waarde uit een oudheidkundig oogpunt is daarentegen des te grooter, daar zij een zeer belangrijk voorbeeld aanbieden voor de geschiedenis van den duivel en van de helsche straffen, zooals men zich die gedurende de middeleeuwen voorstelde. Daarom en met het oog ook op het zeldzame van dergelijke voorstellingen, mag het behoud en de herstelling dezer schilderingen van groot belang worden te zijn.

Op die gronden hebben de Rijksadviseurs bij het kerkbestuur doen aandringen tot het nemen van maatregelen tot behoud en herstel van dit schilderwerk. Nu Heeren Kerkvoogden bij Uwe Excellentie eene kleine som voor deze herstelling aanvragen, meenen de Rijks Adviseurs dat er termen aanwezig zijn en geven U in overweging om een Rijkssubsidie ten bedrage van fl. 300, = te verleen.

Zij meenen Uwe Excellentie echter niet onkundig te moeten laten dat er enkelen zijn die niet met deze herstelling zijn ingenomen; blijkens eene advertentie, opgenomen in de Haarlemsche Courant van 24 November 1876, no 278.”

Op 1 november 1882 gaat de predikant Willem van Beuningen met emeritaat en tot 12 april 1885 is er geen opvolger in Ameide en Tienhoven. Er zijn uit die tijd geen archiefstukken met betrekking tot de muurschilderingen gevonden. Maar vlak voor het aantreden van een nieuwe predikant proberen de voorstanders van het overpleisteren van de muurschilderingen nog even gauw hun zaakjes te regelen.

Het Collegie van Kerkvoogden en Notabelen vergadert op 1 februari 1885. Men wil de muurschildering overpleisteren en wel zo snel mogelijk. Het is hen een doorn in het oog dat de nieuwe predikant straks oog in oog met de duivel staat te preken. Bovendien is de katholieke middeleeuwse voorstelling toch niet gepast in een 19de eeuwse hervormde kerk. Het voorstel wordt voorgelegd aan de vergadering van de stembevoegde manslidmaten op 13 februari, en daar aangenomen.

Omdat er vanaf 16 februari schilderwerkzaamheden in de kerk zullen plaats vinden, is het voorstel om op 23 februari te beginnen met het pleisterwerk.

De Burgemeester van Tienhoven, Verheij, wordt van dit besluit op de hoogte gesteld en hij geeft de informatie door aan de Minister van Binnenlandse Zaken, Heemskerk.

Die reageert als door een adder gebeten. Op 20 februari ligt er bij B&W van Tienhoven een brief op de mat. (Zie bijlage II)

De minister kan er niet over uit, hoe het mogelijk is dat een besluit van acht jaar geleden, gesteund op onderzoek en advies van de Rijksadviseurs, zo maar wordt genegeerd.

De verlichte denkbeelden uit 1877 zullen toch niet zomaar vervlogen zijn?

Hij adviseert desnoods een gordijn voor de muurschilderingen te hangen, een gebruikelijke gang van zaken in die tijd en ook al besproken in 1876. Heemskerk wil het Laatste Oordeel behouden.

Burgemeester Verheij stuurt op 21 februari 1885 onmiddellijk de brief van Minister Heemskerk door aan de Heeren Kerkvoogden en Notabelen, met een brief waarin hij vraagt aan het verzoek van de Minister te voldoen en af te zien van het besluit tot overpleistering van dat aloude kunstwerk.

In De Vijfheerenlanden van 22 februari 1885 staat dit bericht.

gevangenisstraf en in de kosten.

Ameide.

Door het Kantongerecht te Gorinchem is 16 Februari jl. veroordeeld de persoon van M. M. huisvrouw van G. B. alhier wegens het voorhanden hebben van eene andere dan wettelijke maat op eene plaats bestemd tot het verkoopen en afleveren van waren tot eene boete van f 0,50 of 1 dag gevangenisstraf.

Tienhoven.

Eenige jaren geleden werden in de Hervormde Kerk alhier muurschilderingen ontdekt, de helsche straffen voorstellende, welke destijds door de toenmalige »Commissie van rijksadviseurs voor de monumenten van geschiedenis en kunst» zijn onderzocht en waardig geacht om behouden te blijven en hersteld te worden. Van rijkswege werd daarvoor subsidie aangeboden, waarvan echter geen gebruik werd gemaakt.

'Thans wordt gezegd, dat bij het Kerkbestuur het plan zou bestaan, om gelijk met het verven van de Kerk de bedoelde muurschilderingen (kunststukken van oudheid welke sedert hare ontdekking door een gordijn werden bedekt) weder te doen overwitten. 't Zou jammer zijn als dat gerucht waarheid bevatte.

— J. Z. en J. B., beiden alhier woonachtig zijn 16 Februari jl. te Gorinchem door het Kantongerecht veroordeeld ter zake van het tezamen en in vereeniging jagen op Zondag ieder tot eene boete van f 20,— of zeven dagen gevangenisstraf.

Oisterwijk.

16 Februari jl. is te Gorinchem door het Kan-

Het advies van de minister en van de burgemeester niet tot overpleistering over te gaan is een bittere pil voor het kerkbestuur. Er wordt druk vergaderd, wat resulteert in de volgende brief aan B&W van Tienhoven.

”Bij uwe letteren van de 21 Februari No.233 onderwerp muurschilderingen, Bijlage 2, ontvingen wij een afschrift van de missive van den Heer Minister van Binnenlandsche Zaken van den 19 Februari No.418 Afd. K.U. Berigt op schrijven van 14 Februari 1885 No.229

betreffende de muurschilderingen in de Hervormde Kerk dezer gemeente houdende het verzoek, die muurschilderingen, als zijnde van oudheidkundigen aard te behouden. Op ontvangst hiervan belegden wij vergadering van stemgerechtigde lidmaten, die gisteren heeft plaats gehad en waarin wij mededeeling deden van den ontvangen brief, en het door U te dier zake gedaan verzoek, om op het besluit tot overpleistering der muurschildering terug te komen. Bij de gevoerde beraadslaging werd door geen der leden voor het behoud iets in het midden gebracht, integendeel, bij de gehouden stemming verklaarden al de aanwezige leden ten getale van 32 zich voor de overpleistering; zoodat met algemeene stemmen is besloten, het te dien aanzien van het vroeger genomen besluit niet in te trekken. De opkomst der vergadering heden was zeker met het oog op het eenig te behandelen onderwerp buitengewoon groot, daar de geheele gemeente slechts 39 stemgerechtigde lidmaten telt. Onder mededeeling van het vorenstaande geven wij U kennis: dat aan het in Uw schrijven van 21 Februari gedaan verzoek, om de muurschilderingen in de Kerk alhier niet te doen overpleisteren, niet kan worden voldaan, maar het besluit tot die overpleistering genomen in de vergadering van 13 Februari j.l. door ons moet worden uitgevoerd, waarmede als nu maandag 2 Maart a.s. zal worden begonnen. Wij kunnen hier nog bijvoegen: dat in die vergadering de algemeene ingenomenheid tegen het behoud der muurschilderingen hoofdzakelijk mede is gegrond; dat men oordeelde dat zoodanige muurschildering in onze Hervormde Kerk niet behoort."

Op dezelfde dag informeren Burgemeester en Wethouders van Tienhoven de Minister van Binnenlandse Zaken per brief over het besluit van de stemgerechtigde lidmaten van de Hervormde Kerk.

Op 1 maart 1885 verschijnt een klein berichtje in De Vijfheerenlanden.

g Adrianus Teunis Bel — 4 Jan Willem van Gent.

Tienhoven.

In de Ned. Herv. Gem. gehouden vergadering van stembevoegde lidmaten te Tienhoven was o. a. aan de orde het verzoek van den Minister van Binnenlandsche Zaken om de m u u r s c h i l d e r i n g in de kerk alhier te behouden. De een vond dat het niet aanging, aan de ecne zijde der kerk den predikant te hebben staan en tegenover hem den duivel (zooals men weet stelt de schilderij «de helsche straffen» voor); een ander oordeelde de voorstelling in strijd met «de waarheid»; de meesten keurden haar af om haar katholieke herkomst; terwijl eindelijk door sommigen werd aangevoerd, dat het tegenwoordig met 's lands «duiten» zoo niet gesteld is dat deze aan dergelijke «knocierijen» mogen vermorst worden. Algemeen werd dan ook besloten, de «helsche straffen» toch over te witten.

Lokaal Nieuws.

Dan is er ongeveer 66 jaar geen enkele melding over de muurschilderingen in de archieven te vinden, tot het volgende artikel verscheen in de Schoonhovense Courant van 12 september 1951.

Muurschilderingen in Tienhoven

Zeer oud kerkje wordt gerestaureerd

In een scherpe lus van de Lekdijk beknelt, ligt het kerkje van Tienhoven. Het is een zeer oud kerkje, dat grotendeels dateert uit de veertiende eeuw, maar dat door latere geslachten hier en daar slecht is behandeld. Tijdens de restauratiewerkzaamheden, die op het ogenblik worden uitgevoerd, heeft het kerkje een lidteken van die slechte behandeling, bijna als een aanklacht, ontbloot: door een toeval vonden werklieden in de kerk een gedeelte van een muurschildering van vele eeuwen oud, die onder een balklaag was weggewerkt.

De eenbeukige, vroeg -Gotische kerk is vooral inwendig verknoeid. De toren, die sinds Napoleon minder de "zorgen" van de kerkmeesters onderging, verkeert weliswaar in een verwaarloosde staat, doch toont hier en daar herinneringen aan een nog oudere oorsprong. Er zijn Romaanse elementen in te herkennen en sommige gedeelten kunnen zonder twijfel gedateerd worden op omstreeks 1200.

Oorlogen en branden hebben waarschijnlijk verscheidene malen de toren geteisterd en daaruit is dan ook te verklaren waarom er, van onder naar boven gerekend, telkens jongere gedeelten op elkaar zijn gemetseld. De toren als geheel maakt evenwel een zeer aanvaardbare en monumentale indruk, evenals het oude koor en een groot deel van de Zuidelijke kerkmuur. De Noordelijke muur is echter in het eind van de vorige eeuw herbouwd en bij die gelegenheid heeft men zich slechts geringe moeite gegeven in stijl te blijven.

Geen licht, geen warmte.

Het interieur is vele eeuwen lang ongewijzigd gebleven. Na de hervorming werd het altaar in het koor weggebroken, maar verder veranderde er toen niet veel. Zoals dat in de glorie-tijd van het gebouw de gewoonte was bleef een mogelijkheid tot verwarming, anders dan door stoven, afwezig. De oude knopstoelen dienden tot zitplaats en de verlichting werd verkregen door het ontsteken van kaarsen in drie prachtige koperen kronen.

Ongeveer zestig jaar geleden brak een zware tijd aan voor het fraaie, historische kerkje. Na een lange correspondentie met de toenmalige regeringsinstanties verkreeg de kerkvoogdij de enkele malen ontzegde toestemming om de fresco's aan de Westelijke binnenmuren onder te kalken, de oude plavuizen op de vloer, telkens onderbroken door gebeeldhouwde grafzerken, werden weggewerkt onder een nieuwe tegelvloer, uit een andere kerk werd een preekstoel overgenomen, die in het koor gewrongen werd, de stoelen werden verkocht en vervangen door een serie lelijke banken en tenslotte werd achterin de kerk op halverhoogte een galerij gebouwd om wat meer zitplaatsen te krijgen.

Die veel te grote preekstoel aan de ene kant met een klankbord dat maar amper tussen de muren kon en die galerij aan de andere kant verstoorden het gehele interieur. Een jaar of twintig later verdwenen ook de drie prachtige kaarsenkronen uit de kerk, maar er kwam niets voor in de plaats. Twee van de drie kronen bestaan gelukkig nog en kunnen in de straks gerestaureerde kerk een plaats herkrijgen.

Want gerestaureerd zal de kerk worden. Wat men ook de kerkelijke gemeente van Tienhoven verwijten wil, men zal niet kunnen zeggen dat de lidmaten niet offerbereid waren voor het onderhoud van de kerk. Vorig jaar kon een herstelling van het dak geen uitstel

meer lijden. De ongeveer driehonderd leden van de kerk brachten in één collecte ruim fl. 8000, = bijeen en daarmee werd van wal gestoken om het dak te repareren. Een toevallig passerende ambtenaar van Monumentenzorg vond evenwel dat de werkzaamheden, die ongeveer een jaar geleden begonnen, toen geen reparatie maar restauratie moesten heten en in dat geval wilde Monumentenzorg ook een vinger in de pap hebben. Het werk werd voorlopig stil gelegd en na vele besprekingen kwam men tot de slotsom dat het historische gebouw een deugdelijke restauratie ten volle waard was. Volgens de berekeningen van Monumentenzorg moest een praktisch geheel nieuw dak in overeenstemming met de stijl van het gebouw ruim fl. 30.000, = kosten. Door middel van een lening bekostigt het kerkbestuur dit voorlopig zelf, doch er is uitzicht op een rijkssubsidie van circa 80%.

Dat grote restauratiewerk aan het dak is thans gereed. Tegelijkertijd zijn twee schoorstenen gemetseld, op een bouwkundig verantwoorde plaats, maar verder is er nog niets veranderd. Dat zal wel een jaar of anderhalf zo blijven. Monumentenzorg heeft de kerk te Tienhoven nu op de “verlanglijst” geplaatst, hetgeen wil zeggen dat er binnen afzienbare tijd geld uit ’s rijks kas beschikbaar zal komen voor verdere werkzaamheden. Daarmede wil men het interieur een goede beurt geven, de preekstoel vervangen door een meer passend exemplaar en dat aanbrengen op de oude plaats, ongeveer tegenover de tegenwoordige zij-ingang. Die, op zich zelf niet originele aanbouw, wil men behouden, hoewel natuurlijk de oudste toegang tot de kerk die onder de toren is. Maar met dat wat jongere portaal wordt dan tegelijkertijd de oude bedelaarsbank behouden en die is wel een concessie waard. De dichtgemetselde ramen in het koor zullen waarschijnlijk weer licht krijgen en de “nieuwe” noordmuur kan misschien verborgen worden achter een laag oude stenen die daarvoor gemetseld kan worden. Het is nog een vraag waar die oude stenen vandaan moeten komen. Misschien bezit het dijkcollege nog de stenen die vrij kwamen bij het slopen van de door grote brand van Tienhoven geteisterde kapel, van vier jaar geleden?

In de vloer zullen waarschijnlijk de oude zerken weer gebezigd kunnen worden, zodat de roemruchte Tienhovense naam Alblas weer zichtbaar wordt: de vrij komende ruimte in het koor, waar nu de grote Preekstoel staat, zal een prachtige bestemming kunnen krijgen door daar, op een geringe verhoging, een Avondmaalstafel en een doopvont te plaatsen. De lelijke galerij moet natuurlijk verdwijnen en daardoor zal het volle gezicht komen op de wand die de muurschilderingen draagt. Het staat nog niet vast wat daarmee gebeuren zal. De eeuwenoude kleuren hebben sterk geleden, doch de voorstelling moet, geheel blootgelegd, wel sterk aangrijpend zijn. Voorzover thans te zien is beeldt die de menselijke weg uit tussen hemel en hellevuur. Op het ogenblik zijn zichtbaar enige onderwereldmonsters die een echtpaar, rijdend op een ezel bedreigen. In de loop van de komende dagen zullen deskundigen een onderzoek instellen naar de mogelijkheden de fresco’s geheel bloot te leggen en te restaureren dan wel op andere wijze voor het nageslacht te bewaren. Het staat vrijwel vast dat ook elders in de kerk muurschilderingen verborgen zijn, doch men heeft geen pogingen gedaan die bloot te leggen.

Met of zonder fresco’s zal evenwel een deskundige restauratie de Tienhovense kerk kunnen doen herleven als een bijzonder fraai bouwwerk rijkelijk beloond zijn in de dagelijkse aanschouwing van een zo prachtig cultuurbezit.” Alle moeiten en kosten daaraan besteed, zullen rijkelijk beloond zijn in de dagelijkse aanschouwing van een zo prachtig cultuurbezit.”

Catharina L. van Groningen zegt in haar boek *De Alblasserwaard*⁹ over de muurschilderingen het volgende:

”In de Hervormde kerk te Tienhoven waren in 1876, tijdens dringende reparaties aan het kerkgebouw, muurschilderingen van ‘zeer hoge ouderdom’ ontdekt. De muurschilderingen waren tegen de westelijke muur bij de toren aangebracht. Zij zouden dateren uit de tijd van de

bouw van het koor in de eerste helft van de 15de eeuw en vóór de verhoging van de muren van het schip met kapconstructie (die er gedeeltelijk voor zat) aan het einde van de 15de eeuw. Men beschreef toen de muurschilderingen als volgt..... en dan refereert zij aan de tekst die begint met... 'eene luimige voorstelling'..... en die geschreven was door de heer Martin op 29 september 1876. Na de bespreking van de muurschildering vermeldt zij dat de muurschilderingen desondanks overgepleisterd werden. Zij besluit met de onthutsende mededeling: "Tijdens de restauratie in 1958 werden de muurschilderingen 'herontdekt' maar niet gehandhaafd."

Wie gaf opdracht de muurschilderingen definitief te verwijderen? Men zou verwachten dat in de 'verlichte' twintigste eeuw de muurschilderingen bewaard zouden blijven, maar niets is minder waar. Waarom kan men pagina's vullen met de correspondentie tussen de Kerkvoogden en Notabelen enerzijds en de Wereldlijke Macht (Minister, Rijks Adviseurs, Burgemeester en Wethouders) anderzijds, uit de tijd rond 1880 en geen enkel woord over het verwijderen van de muurschilderingen rond 1958?

In de komende maanden zal getracht worden de beweegredenen boven tafel te krijgen, die geleid hebben tot het vernietigen van de muurschilderingen in de Sint Nicolaaskerk van Tienhoven.

---

¹G.J.Hoogewerff, *De Noord-Nederlandsche Schilderkunst*, 's-Gravenhage, 1937, deel 2, pp.87 en 88.

² Met dank aan Mevrouw Irene van Doorn van het Foto- en Tekeningenarchief van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

³ Met dank aan Gert Groenendijk.

⁴ Met dank aan Ben Remie, die voor mij de archieven onderzocht van de Schoonhovense Courant en De Vijfheerenlanden op relevante artikelen.

⁵ De Rijks Adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst was de voorloper van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

⁶ Dit zal waarschijnlijk een van de eerste beschrijvingen zijn in de geschiedenis van Monumentenzorg. (Zie bijlage I)

⁷ August Martin was een Duitse schilder die verbonden was aan het atelier van Pierre Cuypers. Zie voetnoot 1 van het artikel *De beeldbeschrijving en beeldinterpretatie van de muurschilderingen van de Sint Nicolaaskerk te Tienhoven*.

⁸ Met dank aan Peter van Toor uit Haarlem.

⁹⁹ *De Alblasserwaard*. Zeist: Rijksdienst voor de Monumentenzorg; Zwolle: Waanders. De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst)

Dankbetuiging.

De auteur bedankt speciaal Jet Peekel, Gert Groenendijk en Paul Will voor hun hulp bij het tot stand komen van de twee artikelen over de muurschilderingen van de Sint Nicolaaskerk te Tienhoven.

RIJKS ADVISEURS
VOOR DE
Monumenten
VAN
GESCHIEDENIS EN KUNST.

N°. 374

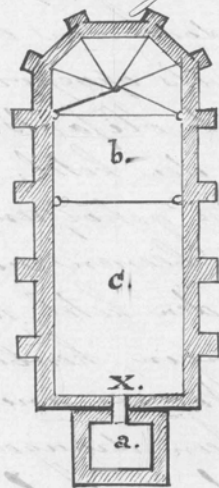
ONDERWERP.

Muurschilderingen
in de Ned. Herv. kerk
te Tienhoven
Kunsth. op schrijven van
18 Sept. 1876 N°. 364.

DEN HAAG, den 29 September 1876

Men gelieve bij het antwoord nauwkeurig de dagtekening en het nummer van dit schrijven te vermelden.

Ingevolge het in hun hiernaas
gemeld schrijven meegedeelde voornemen, heb-
ben de Rijks Adviseurs voor de Monumenten van
Geschiedenis en Kunst de muurschilderingen, ont-
dekt in de Ned. Herv. kerk te Tienhoven, van
hunne twee doen opnemen, en de eer U daar-
over het volgende mede te deelen.

De kerk heeft één beuk met
choor en een toren en is opge-
trokken in verschillende bouwe-
perioden. De toren a. die tot
de 1e verdieping uit Draafsen-
felfer tufsteen is gebouwd, be-
hoort tot de 1e helft der XIIIe
eeuw en vertoont Romaanische
vormen.

Aan het oorspronkelijke schip
der kerk voegde men tegen $\frac{1}{2}$
midden der XVe eeuw het choor
b. toe en verving eerst tegen het
einde

Aan

den Heer Burgemeester
der Gemeente
Tienhoven by Ameide.

einde van dit tijdperk de Romaansche hoofd-
beuk C door een nieuwen bouw aan het
einde van 't choor, van open dakstoel en hou-
ten gewelven voorzien. De muurschilderingen
zijn uit den tijd waarin het choor is ge-
bouwd aangebracht tegen den westelijken
muur X bij den toren, een muur die van
onder door een deur doorbroken is, doch een
grootte vrije oppervlakte aanbiedt. De ouder-
dom van deze schilderingen laat zich niet de-
te meer zekerheid bepalen, naardien de balk
z. die tot den dakstoel van het zeer late
middenschip behoort, dezen reeds gedeeltelijk
bedekt.

In zeer eenvoudige omtrek schildering
is hier een leemige voorstelling der helische
straf ter aanschouwing gegeven. Een groot
vuur, dat in 't midden hoog opvlamt, waar
boven een ketel met verdoemden braadt, wordt
van onderen door duivels opgepoord. Een af-
schuwelijke duivel met olifantskop roert
den inhoud om van den ketel, een ander,
door een klein duiveltje geholpen, slingert
eene arme ziel met de beenen naar den el-
lenoligen inhoud van den ketel, waartusfchen
hoofdzakelijk eene koningin, kenbaar aan de
kroon, zichtbaar is. Nog een ander helische
geest, links, sleept in een draagdoek, welke
hij op den rug draagt en die hij van voren
met de tanden bij elkaar houdt, verdoemden
meub, wien hij met de rechterhand het
vuur

nuar aantont en achter hem zien wij een nog
ter helft zichtbaar ongedierte, dat met een
stok-werk de bewoners van den jak bedreigt.
Boven het hoofd van den jakdrager gríjnst
een vusachtige pad.

Rechts in den hoek ziet men wel is waar
nog verschillende fragmenten, doch vooral nu
laat zich nog niets bepaalds daarvan zeggen.

Eigenaardigheden van een zekere school
van stijl bieden deze schilderingen niet aan,
maar des te meer gewicht heeft hare archeologi-
sche waarde, daar zij een interessant voor-
beeld aanbieden voor de geschiedenis der
voorstellingen van den duivel in de mid-
der eeuwen. Het is daarom en met het
 oog op de groote zeldzaamheid van
dergelijke voorstellingen, dat het behoud
en de herstelling hiervan ten sterkste wordt
aangeraden.

Uit het bovenstaande blijkt dat het
voor de vaderlandsche kunstgeschiedenis
van belang is om deze muurschilderingen
te behouden en te doen herstellen, voor zoo-
veel dit voor het behoud noodzakelijk zal
zijn. De onkosten van die herstelling zul-
len waarschijnlijk eene som van f 300..

niet overschryden en daarvoor zoude waar-
schijnlijk wel Rijkshulp te verkrijgen
zijn.

De Rijks Adviseurs hebben derhalve de
eer u te verzoeken om die pogingen in het
werk.

L. J. C. M.

werk te willen stellen welke noodig zijn
om het verder ongeschonden behoud dezer
muurschilderingen te verzekeren en te ver-
krijgen dat de kerkelijke gemeente toestem-
ming verleent om van Rijkswege het noodige
tot een herstelling en zuiveren van het schal-
derwerk te verrichten.

Aangenouwen zal het den Rijks Advi-
seurs zijn hieromtrent enig bericht te ma-
gen ontvangen. -

De Rijks Adviseurs voornoemd,
De Voorzitter,

Acte

De Secretaris,

Hoop van Sadelkingh.

